



ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย : การศึกษาทฤษฎีฐานราก

Leadership Of Informal Education Of Thai Wisdom Teachers : A Grounded Theory Study

ศุภกร ศรเพชร ดร.สวดี โพธิวัฒน์ ดร.วัฒนา สุวรรณไตรย์ และ ดร.ชนินทร์ วะสีนนท์

Supakorn Sornphet Dr. Sawat Pothivat Dr. Watana Suwannatrai and Dr. Chanin Vaseenonta

นักศึกษาลัทธิธรรมการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อาจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์ของภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย โดยอธิบายถึงความหมายและลักษณะ เงื่อนไข กระบวนการเกิด ผลสืบเนื่องจากการเกิด และการคงอยู่ ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย จากมุมมองของคนในปรากฏการณ์ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ที่ศึกษาโดยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี เป็นครูภูมิปัญญาไทยท่านหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย การรวบรวมข้อมูลกระทำโดยพหุวิธีการ ได้แก่ การศึกษาประวัติชีวิต การวิเคราะห์เอกสาร การศึกษาหลักฐานหรือข้อมูลที่มีอยู่ตามสภาพปกติ การสังเกตและจดบันทึก การสัมภาษณ์ เชิงลึก และการจัดสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้อยู่ในปรากฏการณ์และบุคคลภายนอก จำนวนทั้งสิ้น 60 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการแปลความและตีความหมายข้อมูล แล้วสร้างมโนทัศน์ขึ้นโดยอาศัยความไวเชิงทฤษฎี และใช้โปรแกรมสำเร็จรูป NVIVO v.8 (free Trial software) ช่วยในการจัดระบบการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นสุดท้าย

ผลการวิจัย พบว่า

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย คือ ความเป็นผู้มีความคิดก้าวไกล แก้ไขเปลี่ยนแปลง แสดงพฤติกรรม เลิศล้ำวิชาการ ชำนาญกลยุทธ์ เร่งรัดบริการ และจิตเบิกบานด้วยคุณธรรม
2. เงื่อนไขการเกิด มี 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขภายนอก ได้แก่ ก่อเกิดองค์ความรู้ การเป็นอยู่ทางสังคม นิยมวิถีมีวัฒนธรรม รั้งสรวงค้ำชูแว่นแคว้น นโยบายพร้อมรัฐส่งเสริม และเงื่อนไขภายใน ได้แก่ นอบน้อมถ่อมตน ผูกพันจนชั่วของเชื้อญาติผองและน้องพี่ บารมีเต็มเปี่ยม ยอดเยี่ยมใฝ่เรียนรู้ เอ็นดูลูกศิษย์ มีจิตอาสา นำพาคุณธรรม
3. กระบวนการเกิดภาวะผู้นำ เกิดจากการปรับตัวเอง การถ่ายทอด และพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง และการแก้ไขปัญหา ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเกิดขึ้น ได้แก่ ความรู้ ทักษะ เทคนิค แหล่งเรียนรู้ และเครือข่าย
4. ผลสืบเนื่องจากการมีภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบาย มีผลด้านบวก ได้แก่ ครุต้นแบบ สังคมแห่งความสุข และความอยู่ดีมีสุข ผลด้านลบ ได้แก่ ด้านตนเอง ด้านครอบครัว และด้านชุมชน
5. การคงอยู่ของภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย คือการมีเจตคติที่ดี และแรงจูงใจภายใน

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบาย, ครูภูมิปัญญาไทย

Abstract

The purposes of this study were to present theoretical conclusions of the phenomena of leadership of Thai wisdom teachers in terms of definitions and characteristics, conditions, leadership process development, retaining process and perspectives of stakeholders. A Thai wisdom teacher, obtained through theoretical selection, who had the characteristics related to the research objectives. Multi-case studies were employed for data collection comprising autobiography, analysis of current evidence or information, observation, written records, in-depth interviews and focus group discussion. The group informants were 60 participating members of an organization and non-participating members. Data were analyzed using translation and interpretation followed by formulating the concepts based on the theoretical sensitivity. The NVivo v. 8 (free trial software) was utilized for the final stages of data analysis.

The findings were as follows:

1. The characteristics of leadership of Thai wisdom teachers involved advanced thinking, adjustment for changes, expressive behavior, academic excellence, strategic expertise, service commitment, and moral.
2. The conditions of Thai wisdom comprised two components. The external conditions involved knowledge creation, social factors, lifestyle of living traditions, culture, Individual context, and government policy support. The internal conditions involved moderate, development of personal expertise, generosity, prestige, seeking knowledge, showing kindness to students, public mindedness, and morale.
3. The leadership process was developed through individual adjustment, transfer and continuous task development and problem solving. The factors affecting the process of leadership development involved knowledge, skills, techniques, learning resources, and network.
4. The consequence resulting from leadership of Thai wisdom teacher was both positive and negative effects. The positive effects were related to being a master teacher, happy societies, and people's wellbeing. The negative effects were associated with self, family and community.
5. The retaining process of leadership of Thai wisdom teachers involved good attitudes and internal motivation.

Keywords: Leadership, Informal Educational Leadership, Thai Wisdom Teachers

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 ขึ้น จนถึง พ.ศ. 2494 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนได้รับการศึกษาภาคบังคับ จบจนอายุย่างเข้าปีที่ 15 เป็นอย่างน้อย เทียบเท่าขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี ไปเป็น 7 ปี ต่อมา พ.ศ. 2504 ทางรัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 และในขณะเดียวกันมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 พร้อมกันด้วยในช่วง

นี้สังคมไทยส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมเกษตรกรรม มีลักษณะผลิตเพื่อการยังชีพ เป้าหมายหลักเพื่อบริโภคในครัวเรือน ไม่ได้เป็นไปเพื่อการแลกเปลี่ยนซื้อขาย มีพ่อแม่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการดำรงชีวิตหรือในการประกอบอาชีพให้กับลูกหลาน โรงเรียนทำหน้าที่เพียงการสอนหนังสือ เน้นเขียนอ่าน การเขียนเรียงความภาษาไทยและสอนเลขเท่านั้น จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติดังกล่าวมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อมาพัฒนาภาคอุตสาหกรรม มีนโยบายส่งเสริมให้มีการผลิตเชิงอุตสาหกรรมมุ่งผลิตเพื่อการขายและ

ส่งออก ทำให้วิถีภาคเกษตรกรรมเปลี่ยนไปจากเดิม มีรากฐานความคิดแบบผลิตเพื่อบริโภค มีอยู่ มีกิน มีใช้ พอเพียง เหลือกก็แบ่งปัน [2] [3] [7] ในขณะเดียวกัน ภาครัฐก็ได้จัดระบบการศึกษาขึ้นเพื่อตอบสนองต่อแผนดังกล่าวอีก เป้าหมายสำคัญ คือ ผลิตคนจำนวนหนึ่งให้เป็นเทคโนโลยีและผู้เชี่ยวชาญ มีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับวิธีการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ไม่เน้นการจัดการระบบการศึกษาจากพัฒนาระบบความรู้ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาจากวิถีชีวิต ทำให้การศึกษาไม่เอื้อต่อคนในชุมชน ปรับเปลี่ยนระบบความรู้เดิม ไม่มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ความรู้ในระบบโรงเรียนกลายเป็นระบบความรู้อีกชุดหนึ่งที่ต่างไปจากระบบความรู้เดิม เป็นความรู้ที่มุ่งให้ผู้สำเร็จการศึกษาเห็นทางออกไปไกลจากการดำรงชีวิตที่เคยเป็นอยู่ในชุมชน จนลืมรากเหง้าที่แท้จริงของตัวเองในที่สุด [2] [8] [4]

สังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยหรือภาคอีสาน เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาดังกล่าว ประกอบกับท้องถิ่นเป็นที่ราบสูงทุรกันดาร แต่บรรดาเหล่าบรรพบุรุษกลับค้นคิดหาวิธีเพื่อต่อสู้เอาชนะความยากจน ความแห้งแล้งจากธรรมชาตินั้น กลายเป็นองค์ความรู้ในท้องถิ่น ผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น กลายเป็น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ด้วยการคิดค้น เรียนรู้ สังคม กลั่นกรอง และทดลองใช้ จนตกผลึกสามารถนำความรู้ขึ้นมาแก้ไขปัญหาของตนเอง ครอบคลุม และสังคม กลายเป็น “ภูมิปัญญาไทย” มรดกทางสังคมไทย เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในทุกมิติ ภายหลังต่อมา ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา จนถึงฉบับที่ 11 เป็นฉบับปัจจุบัน ได้ปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นแต่เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวมาสู่การพัฒนาคน คือเป้าหมายหลัก โดยให้ยึดคนเป็นศูนย์กลาง มีความเห็นร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ว่าควรมีการปรับการจัดการศึกษาโดยเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี จึงถือว่าการจัดการศึกษา

เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง [2] [3] [7] ซึ่งมีความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ให้ความสำคัญในเรื่องศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกำหนดไว้ในมาตรา 66 มาตรา 73 มาตรา 80 มาตรา 81 และมาตรา 289 ว่าการอนุรักษ์ บำรุงรักษา พัฒนา ปกป้อง คุ้มครอง พิทักษ์ ส่งเสริม สนับสนุน ช่วยเหลือ สืบสาน พัฒนา เผยแพร่และปลูกจิตสำนึก ประกอบกับบุคคลมีหน้าที่ ทางการศึกษา อบรม การเรียนรู้และฝึกอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดกระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรม การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และการบูรณาการในเรื่องศิลป วัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย

จากนโยบายดังกล่าวได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า ภูมิปัญญาไทยจะได้รับการฟื้นฟูและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง โดยถือเป็น ส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการศึกษาสำหรับคนทั้งชาติ และเป็นไปเพื่อเน้นคุณค่าทางจิตพิสัยนำไปสู่ คุณภาพ อย่างยั่งยืนจนเกิดเป็นพลังขับเคลื่อนสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองและสังคมตามแนวทางที่เหมาะสมแก่ประเทศไทย สามารถนำบูรณาการสู่การจัดการศึกษา อยู่ 4 ข้อ กล่าวคือ 1) นำภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษาของชาติ โดยเลือกสรรสาระและกระบวนการเรียนรู้เข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในโรงเรียน การศึกษา นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย 2) ยกย่องและ เชิดชูเกียรติ “ครูภูมิปัญญาไทย” และสนับสนุน ให้มีบทบาทเสริมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการ จัดการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ รวมทั้งให้แบบอย่าง และชี้นำด้านวิธีคิด วิธีการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตที่ได้ ผ่านการทดสอบมามาก 3) สนับสนุนการศึกษาวิจัยด้าน ภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาที่หลากหลาย ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น อย่างต่อเนื่อง 4) ประมวลความรู้เกี่ยวกับองค์กรและ

เครือข่ายภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ มาบูรณาการในการจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยแล้ว มีข้อสังเกตเกี่ยวกับผลงานและภารกิจที่ปรากฏนั้นยังขาดการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำ อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ด้านคุณลักษณะหรือพฤติกรรม เพื่อให้เกิดองค์ความรู้และสืบทอดต่อไป ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัย เกิดแนวความคิดในการศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทย นำเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากมุมมองของบุคคล ผู้อยู่ในปรากฏการณ์ ตลอดจนเงื่อนไข กระบวนการเกิด การคงอยู่ และผลที่ตามมา ด้วยวิธีการศึกษาทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory Study) ดังกล่าวแล้ว ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่เชิงทฤษฎีจากภูมิปัญญาไทย แท้ ๆ อันก่อประโยชน์ในการจัดการศึกษาของประเทศชาติ ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงขึ้นต่อไป

คำถามการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามการวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทยจากมุมมองของบุคคลในปรากฏการณ์คืออะไร และประกอบด้วยอะไรบ้าง
2. เงื่อนไขการเกิด กระบวนการเกิดขึ้นของภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของ ครูภูมิปัญญาไทยคืออะไร การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่ได้อย่างไร และผลที่เกิดจากการมีภาวะผู้นำ ทางการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์ของภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัย

ของครูภูมิปัญญาไทย โดยอธิบายถึงความหมายและลักษณะ เงื่อนไข กระบวนการเกิด ผลสืบเนื่องจากการเกิด และการคงอยู่ ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทยจากมุมมองของคนในปรากฏการณ์

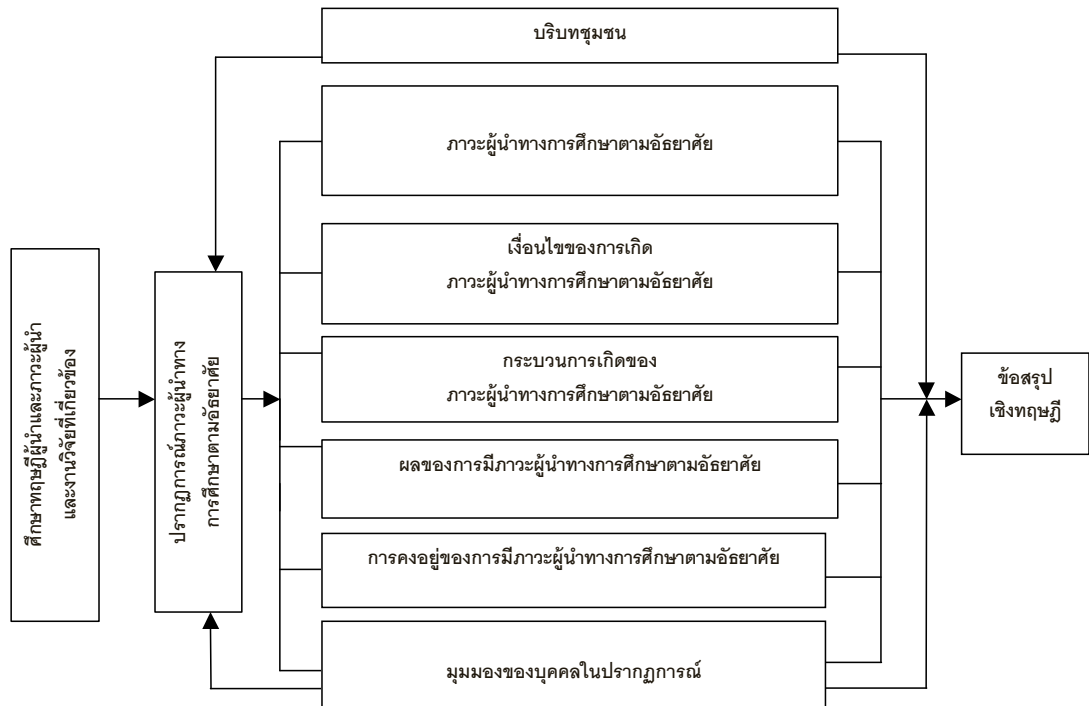
ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย โดยมุ่งที่จะศึกษาจากปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับความ มุ่งหมายการวิจัย เพื่ออธิบายถึงความหมายและลักษณะ เงื่อนไข กระบวนการเกิด ผลสืบเนื่องจากการเกิด และการคงอยู่ของภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทย จากมุมมองของคนในปรากฏการณ์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) เมื่อได้ข้อมูลที่ต้องการแล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์แล้วสร้างกรอบโมโนทัศน์ (Concept) เชื่อมโยงร้อยรัดระหว่างข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้ในการสร้างองค์ความรู้ ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทยต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษา ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีผู้นำและภาวะผู้นำและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนที่มีปรากฏการณ์ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทย เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยอธิบายถึงความหมายและลักษณะ เงื่อนไข กระบวนการเกิด ผลสืบเนื่องจากการเกิด และการคงอยู่

ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทยจากมุมมองของคนในปรากฏการณ์สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้



ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

การเลือกพื้นที่ปรากฏการณ์

การเลือกพื้นที่ปรากฏการณ์นั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์ที่มีภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยได้ให้นักการศึกษาที่ได้รับการยอมรับจากวงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อีกทั้งจากอาจารย์ที่ปรึกษา จัดลำดับปรากฏการณ์ 3 ลำดับ เลือกปรากฏการณ์ที่ได้รับความเห็นตรงกันมากที่สุดเพียงปรากฏการณ์เดียว พื้นที่ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้คือ บุคคลผู้อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นบุคคลมีลักษณะพิเศษ ด้านความรู้ ทักษะ และมีผลงานเป็นที่ยอมรับจากสังคมอย่างกว้างขวางทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ตลอดจนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน อีกทั้งได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) [9] อ้างถึงใน [5] [11] [1] [6] [5] อ้างถึงใน ภัฏฐา โพธิวัฒน์. 2548 ; อภิสิทธิ์ บุญยา, 2553 ; สมเกียรติ พละ

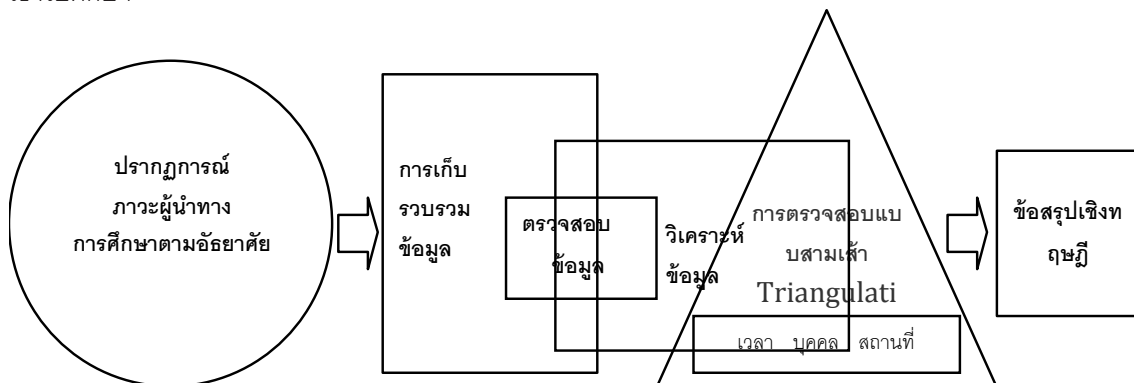
จิตต์. 2555)

เกณฑ์การเลือกปรากฏการณ์ หลังจากนักการศึกษาที่ได้รับการยอมรับจากวงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมทั้งจากอาจารย์ที่ปรึกษา จัดลำดับปรากฏการณ์ 3 ลำดับ แล้วเลือกปรากฏการณ์ ที่ได้รับความเห็นตรงกันมากที่สุดเพียงปรากฏการณ์เดียว ดังมีเกณฑ์การเลือกปรากฏการณ์ต่อไปนี้

1. เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทยจริง
2. ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น คือ ครูภูมิปัญญาไทยที่ได้รับการสรรหาและคัดเลือกจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
3. ปรากฏการณ์ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอัธยาศัยของครูภูมิปัญญาไทยอยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นพื้นที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของผู้วิจัยเกินไป เพื่อให้สามารถเข้าไปศึกษาปรากฏการณ์ได้อย่างทันทั่วถึง และความต่อเนื่องของข้อมูล เมื่อมีเหตุจำเป็นเร่งด่วน

4. กรณีศึกษาเป็นกรณีปัญหาไทยด้านเกษตรกรรม เพราะมีความสอดคล้องกับและสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน สังคม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

5. ได้รับอนุญาตจากเจ้าของปรากฏการณ์ให้เข้าไปศึกษา



ภาพประกอบ 2 วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเตรียมตัวก่อนเข้าสู่พื้นที่ ผู้วิจัยได้มีการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ เช่น เอกสาร บทความ วารสาร เว็บไซต์ เป็นต้น ตลอดจนจนสอบถามนักการศึกษาหรือบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ จากข้อมูลเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยทราบว่า พื้นที่ปรากฏการณ์ดังกล่าว อยู่ในภูมิภาคที่เป็น หุบเขาสลับกับทุ่งหญ้า ไร่ นา และหมู่บ้าน มีเส้นทางคมนาคมสะดวก สามารถเดินทางด้วยรถยนต์ และไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก เป็นกลุ่มชนท้องถิ่นประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เรียกกลุ่มว่า“เผ่ากะเลิง”มีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ทำให้ผู้วิจัยต้องศึกษาเกี่ยวกับภาษา ขนบธรรมเนียม อาหาร การเป็นอยู่ เพิ่มเติมเล็กน้อย เพราะผู้วิจัยมีภูมิลำเนาอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ปรากฏการณ์ ซึ่งมีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เป็นต้น ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก จึงไม่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการปรับตัวหรือการสื่อสารในระหว่างลงพื้นที่

นอกจากศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทชุมชนแล้ว ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมเกี่ยวกับการเก็บข้อมูล

วิธีดำเนินการวิจัย

เมื่อได้พื้นที่ปรากฏการณ์และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอวิธีดำเนินการวิจัย ซึ่งนำเสนอแผนภาพดังนี้

และวิเคราะห์ข้อมูล โดยเข้าอบรมโปรแกรมเชิงคุณภาพ NVIVO v.8 (Free Trial Software) เป็นโปรแกรมช่วยในจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลถึง 2 ครั้ง เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าไปพื้นที่ปรากฏการณ์จริง

2. การเข้าสู่พื้นที่ ผู้วิจัยเริ่มทำการศึกษาปรากฏการณ์เป็นระยะ ๆ กล่าวคือ ระยะเวลาสร้างความคุ้นเคยหรือการสร้างความสัมพันธ์ (Rapport) เพื่อให้ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยต่อสถานที่ สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม จนเกิดความไว้วางใจและยอมรับในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนมกราคม-มีนาคม 2555 รวม 3 เดือน ภายหลังจากการลงพื้นที่ที่มีความคุ้นเคยพอสมควรแล้ว เป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้าสู่พื้นที่อย่างเป็นทางการ มีการเข้าไปฝังตัวเมื่อมีเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ แรงกดดันเกิดขึ้นติดต่อกัน 1-2 วัน เป็นต้น ในระยะดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์ จัดหมวดหมู่ของข้อมูล เช่น เมื่อพบว่าประเด็นไหนข้อมูลมีการตอบที่ซ้ำ ๆ กันเป็นการส่งสัญญาณให้ผู้วิจัยทราบว่าประเด็นนั้น ๆ ข้อมูลถึงจุดอิ่มตัวแล้ว นอกจากนี้ ผู้วิจัยก็ได้ตั้งประเด็นคำถามเพื่อหาคำตอบในประเด็นที่เหลือต่อไป ที่ยังมีซึ่งอยู่ในช่วง

เดือน เมษายน 2555-พฤษภาคม 2556 รวม 13 เดือน และระยะสุดท้าย เป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยถอนตัวออกจากพื้นที่วิจัย หากมีข้อสงสัยในบางประเด็นที่ยังคลุมเครือ หรือยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ผู้วิจัยก็ต้องย้อนกลับลงพื้นที่ หรือมีการจัดสนทนากลุ่มอีกครั้ง เพื่อได้คำตอบที่ชัดเจนที่สุดและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลา มิถุนายน-สิงหาคม 2556 รวมระยะเวลาการศึกษาภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย รวมทั้งสิ้น 1 ปี 8 เดือน

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Group Informants) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยกำหนดโดยใช้การเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) [11] [1] ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่มีการกำหนดลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลไว้ล่วงหน้า ซึ่งเริ่มต้นจากความสัมพัทธ์ระดับลึกของกลุ่มบุคคล ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมอยู่ในปรากฏการณ์ มีการสัมพัทธ์ จะดำเนินการตามแนวคำถามที่กำหนดไว้ และสังเกตจดบันทึกปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวมีทั้งหมด 5 กลุ่ม จำนวน 60 คน คือ กลุ่มผู้นำชุมชน เช่น ครู ผู้นำทางศาสนา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้าน กลุ่มเครือข่ายการเรียนรู้ เช่น ผู้มาศึกษาดูงาน กลุ่มนักเรียน เยาวชน และนักศึกษา อีกทั้งกลุ่มสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และกลุ่มอื่นๆ เช่น สื่อมวลชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน

4. การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ในขณะที่ผู้วิจัยเข้าสู่พื้นที่ปรากฏการณ์ ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 วิธี คือ การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เมื่อได้ข้อมูลแล้วมานำจัดเป็นหมวดหมู่ วิเคราะห์และสรุปเพื่อสร้างกรอบมโนทัศน์ (Concept) วันต่อวัน ซึ่งข้อมูลที่ได้นั้นจะเป็นตัวกำหนดว่ายังมีข้อมูลหรือประเด็นจากใครหรือแหล่งใด เพื่อนำมาใช้ในการยืนยันหรือปรับเปลี่ยนจากข้อสรุปเบื้องต้นในครั้งแรก ภายหลัง จากนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกให้ผู้ให้ข้อมูลเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป เรียกการสุ่มแบบนี้ว่า เทคนิคสโนว์บอล (Snow

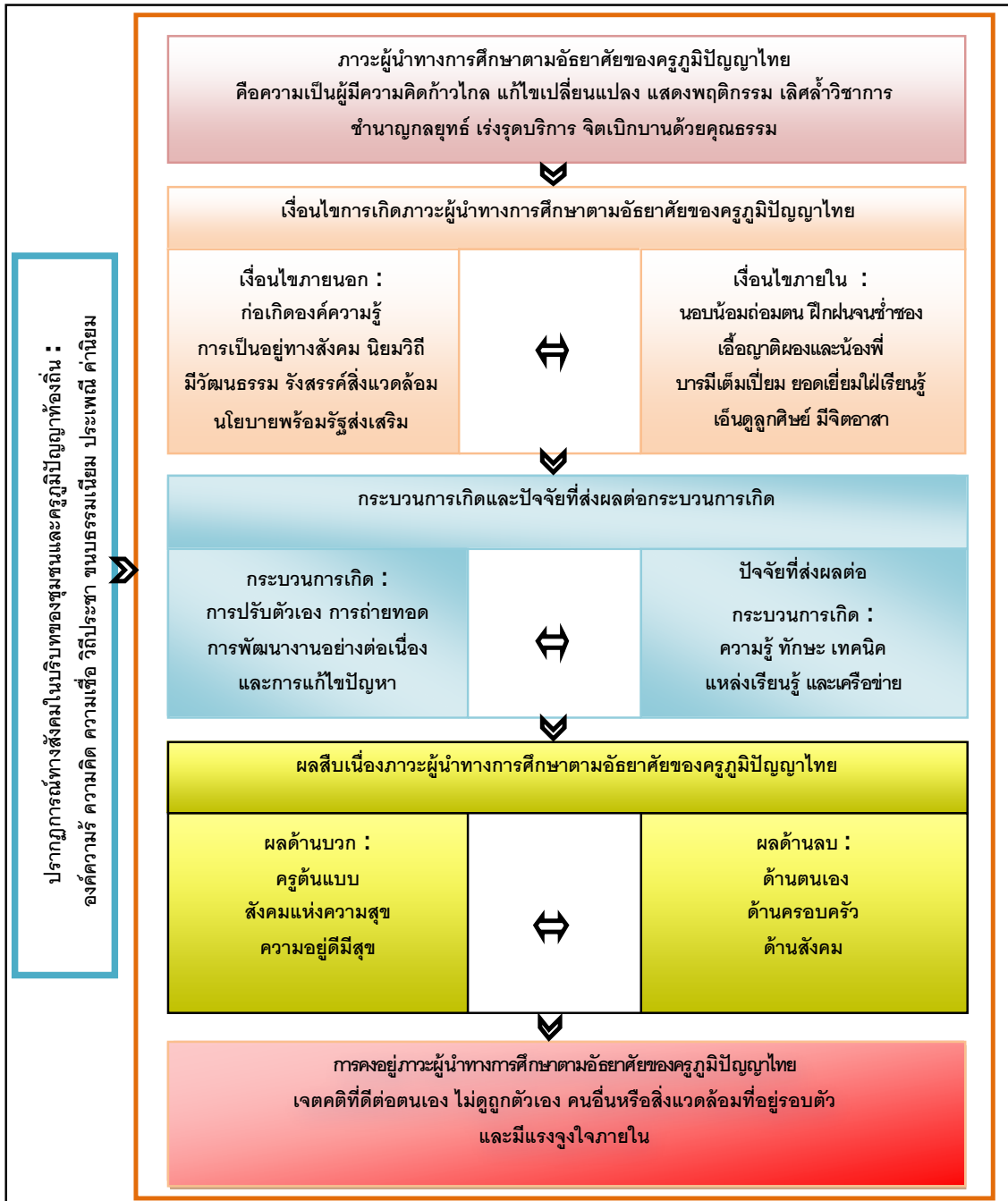
ball) โดยมีความเชื่อว่าผู้ให้ข้อมูลต่อไปนั้นจะมีมิติของมโนทัศน์ (Concept) ที่แตกต่างจากกลุ่มมโนทัศน์ (Concept) ในครั้งที่ผ่านมาหรือไม่ จนกระทั่งมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้น ช้า ๆ กัน จนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้ว่าไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในรายอื่นก็ตาม กลายเป็นจุดอิ่มตัว (Theoretical Saturation) [10] ผู้วิจัยจึงจะหยุดการศึกษาในแต่ละประเด็นที่ได้ตั้งไว้

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อค้นพบจากการศึกษาปรากฏการณ์ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย เป็นปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย โดยเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากปรากฏการณ์ที่มีภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งอธิบายถึงความหมายและลักษณะ เงื่อนไข กระบวนการเกิด ผลสืบเนื่องจากการเกิด และการคงอยู่ของภาวะผู้นำดังกล่าว จากมุมมองของคนในปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ เริ่มจากการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) แล้วมาวิเคราะห์เพื่อหาข้อมูลที่เชื่อมโยงไปยังปรากฏการณ์ เมื่อได้ข้อมูลแล้วให้นักการศึกษาที่ได้รับการยอมรับจากวงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และอาจารย์ที่ปรึกษาจัดลำดับปรากฏการณ์ 3 ลำดับ เลือกเพียงปรากฏการณ์เดียวที่มีความเห็นตรงกันมากที่สุด หลังจากนั้น ผู้วิจัยก็เริ่มเข้าสู่พื้นที่การวิจัย ซึ่งแบ่งเป็นระยะ ๆ มีเบื้องต้น คือ ทำความคุ้นเคย เมื่อได้รับความคุ้นเคยและความไว้วางใจพอสมควรแล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มเก็บข้อมูลอย่างเต็มรูปแบบด้วยพหุวิธี มีการศึกษาจากสภาพที่เป็นอยู่จริง การสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดสนทนากลุ่ม จากมุมมองของบุคคล ผู้อยู่ในปรากฏการณ์ ทั้งหมด 5 กลุ่ม นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป NVIVO v.8 (Free Trial Software) เป็นโปรแกรมวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อความสะดวกในการจัดการและวิเคราะห์

ข้อมูล ส่วนการตรวจสอบข้อมูลผู้วิจัยตรวจสอบแบบ
สามเส้า (Data Triangulation) เมื่อพบว่าข้อมูลมีความ
อึดตัว ผู้วิจัยจึงหยุดทำการศึกษา และค่อย ๆ ถอนตัวออก

จากปรากฏการณ์เป็นลำดับสุดท้าย ซึ่งจะนำเสนอผล
การศึกษา สรุปดังภาพดังต่อไปนี้



ภาพประกอบ 3 ข้อเสนอเชิงทฤษฎีภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถาธิบายของครุภูมิปัญญาไทย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถศาสตร์ของครุภูมิปัญญาไทย” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 จากผลการวิจัยที่พบว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยงกันระหว่างคนในชุมชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นสิ่งที่ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กลายเป็นกระบวนการทัศน์ มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ของตนเองมีการใช้ความรู้ทักษะ บวกกับความศรัทธาเชื่อจึงแสดงเป็นพฤติกรรมออกมากลายเป็นรูปแบบวิถีชีวิต มีการใช้แก้ไข ปัญหาบริหารจัดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง จะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปไม่ได้ ซึ่งหมายถึง การเชื่อมโยงร้อยรัดซึ่งกันและกัน ดังที่ทุกคนโยหาในโลกยุคปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้อง และเหมาะสมในการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน

1.2 ข้อค้นพบที่สำคัญในการวิจัยครั้งนี้ คือ ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถศาสตร์ของ ครุภูมิปัญญาไทยนี้ เป็นการนำไปสู่การพัฒนาตัวบุคคลเป็นหลัก ซึ่งกลายเป็นบุคคลตัวอย่าง และสามารถไปเรียนรู้ได้ เรียกว่าเป็นทั้งนักวิชาการและนักประสบการณ์ควบคู่กันไป มีองค์ประกอบ 3 ประการ ด้วยกันคือ ประการแรก คือ ด้านคุณลักษณะ มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ประการที่สอง คือ ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการมีทักษะ เทคนิค กระบวนการที่ผ่านการทดสอบทดลองทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ มีการถ่ายทอดที่สมบูรณ์ ทำให้มีความเข้าใจ เข้าถึง และสามารถพัฒนาต่อยอดได้ และประการสุดท้ายคือ ผลงานมีคุณภาพ ตัวชี้วัดที่มองเป็นรูปธรรม โดยง่ายที่สุดคือ การมีบุคคลเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อยู่เนื่อง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ทำ คำที่พูด และสูตรที่คิด ของนายบัณฑิตนั้นเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

1.3 จากผลการวิจัยที่พบว่า หลังจากมีการเรียนรู้กันมากขึ้นกลายเป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ เรียนเพื่อการเอาชนะต่อความยากจน เป็นหนี้สิน เอรัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหง กลายเป็นสังคมแห่งการ อักแวงแบ่งปัน พอเพียงพออยู่พอกิน (Happiness

Society) สังคมมีความสุขที่ยั่งยืน มีการพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และมีภูมิคุ้มกันเพื่อความอยู่ดีมีสุข (Green Society) ในที่สุด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การเลือกศึกษาปรากฏการณ์ภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถศาสตร์ ในครั้งนี้ เน้นการศึกษาเพียงในระดับบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับทีมงาน และบริบทชุมชน หรืออื่น ๆ ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปจึงอาจจะใช้วิธีการศึกษาเกี่ยวกับ ทีมงาน เครือข่าย หรือ ชุมชน เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎี ในลักษณะที่เจาะลึกละเอียดมากยิ่งขึ้น

2.2 เพื่อให้ครอบคลุมปรากฏการณ์หลายแง่ หลายมุม ทำให้ข้อมูลมีจำนวนมากตามมา ด้วยเหตุนี้ การวิจัยครั้งต่อไป อาจนำวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มาศึกษาเพื่อให้เกิดความ ต่อเนื่องได้ เช่น การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถศาสตร์ของเครือข่ายการเรียนรู้ การศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลประสิทธิผล ของการเป็นภาวะผู้นำทางการศึกษาตามอรรถศาสตร์ที่ โดดเด่น เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- [1] กัญญา โทธิวัฒน์. ทีมผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน โรงเรียนประถมศึกษา : การศึกษาเพื่อสร้าง ทฤษฎีฐานราก. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร การศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2548.
- [2] นภาพรณ ะหวานนท์ และคณะ. องค์ความรู้ เรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. งานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ; 2548.
- [3] ประเวศ วะสี. “แนวทางใหม่ในการพัฒนา ประเทศสร้างสังคมชาติพหุวัฒนธรรม” ปราชญ์ ชาวบ้านภาคอีสาน, 12(13), 8-20. เอกสาร อุดลำนนา; 2553.

- [4] ลดาวัลย์ คามา. “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,” **วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมมาธิราช**. 6(2). เอกสารอัดสำเนา; 2555.
- [5] สมเกียรติ พลจิตต์. **ภาวะผู้นำทางวิชาการในโรงเรียนดีเด่น : การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาวะผู้นำทางการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร; 2555.
- [6] อภิสิทธิ์ บุญยา. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก : การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2553.
- [7] อภิสิทธิ์ อารงวรจกร. “ทุกขภาวะของสังคมไทยบทเรียนจากการพัฒนาที่ยั่งยืน” **วารสารคำคุณ**. 19(1), (หน้า1-10). เอกสารอัดสำเนา; 2553.
- [8] อาคม เดิมพิทยาไพสิฐ และธำนิษฐ์ ณะเฒ. “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-11”. **บรรยายสำหรับหลักสูตรนักบริหารระดับสูงกระทรวงอุตสาหกรรม รุ่นที่ 10**. (หน้า1-5). กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ปรีณเชส หลานหลวง; 2552.
- [9] Bryant, Antony and Charmaz, K. **Handbook of Grounded Theory**. London: Sage; 2007.
- [10] Charmaz, K. **Constructing Grounded Theory**. California : SAGE Publications Inc; 2008.
- [11] Struass, A.L. & Corbin, J. M. **Basic of Qualitative Research : Grounded Theory Procedures and Techniques**. CA : Sage; 1990.
- [12] _____. **Basic of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory**. California: Sage; 1998.